

11111

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Nas' jezik

НАШ ЈЕЗИК

Nov. Ser.

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 5-8

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Напомене о српскохрватском правопису	139
2. М. Стевановић: За јединствен правопис српскохрватског језика	149
3. А. Б.: О писању великих писмена	171
4. М. Павловић: Значења придева с наставком <i>-аш</i> и његовим варијантама	175
5. А. Белић: Употреба предлога <i>са</i> уз глаголе <i>писаши</i> и сл. у одре- ђеним значењима	197
6. Б. Милановић: Глагол <i>подлежати</i> — његово значење и вид	203
7. И. Грицкаш: О допусном значењу свезице <i>и</i> и речи <i>иједан</i> , <i>имало</i> , <i>ико</i> и сл.	217
8. Д-р Александар Ђ. Костић: О транскрибовању латинских име- ница у медицинској терминологији	229
9. В. М. Мишовић: О речима <i>никл</i> , <i>кабл</i> и њима сличним	238
10. Р. Димитријевић: Једна занемарена област наставе језика и књи- жевности у нашој средњој школи	243
11. Иван Појовић: Нека размишљања о граматичи и љубитељима нашег језика	253
12. М. С. Московљевић: „Језик“, часопис за културу хрватскога књи- жевног језика	267
13. Језичке поуке	271

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

ЗА ЈЕДИНСТВЕН ПРАВОПИС СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

У току прошле и на почетку ове године, нарочито у вези са појавом најновијих издања Правописа Д. Боранића (1951) и Правописа А. Белића (1952), врло често смо се сретали с написима (најчешће у дневним листовима) у којима се расправља о питањима правописа, говори о потреби за правописним упутствима, о томе колико су ову потребу задовољили поменути приручници и дају се замерке — негде више негде мање, негде мало а негде и нимало оправдане — њиховим ауторима. У већини тих написа, па и у освртима самих писаца правописа (исп. А. Белића, Борба од 21 III 1952 и Наш језик, књ. IV, 82) износи се оправдано гледиште да правопис, с обзиром на његову намену, треба да буде заједничко дело колектива стручњака, лингвиста, књижевника и новинара из свих културних центара наших република, са српскохрватским језиком као матерњим. Чули смо и мишљења која се не могу прихватити — да за израду правописа, наиме, лингвисти нису позванији од осталих културних радника, и да правопис, штавише, нема везе с науком о језику. Неоснованост оваквог схватања није потребно доказивати, јер је врло добро познато да сваки правопис, иако је делимично конвенција, договор, — мора имати своје принципе, који стоје у најтешњој вези с природом језика и законима његова развита. А њих ће, ваљда, најбоље познавати језички стручњаци. Занимљиво је да баш они што ово споре своје приговоре објашњењима појединих правописних питања образлажу, или бар покушавају да образложе, — опет лингвистичким елементима. Друго је питање колико у томе успевају. Тек то, свакако, само собом јасно говори да је такво мишљење неосновано.

Треће питање које привлачи пажњу многих оцењивача досадашњих правописа, а може се рећи и целе наше јавности, јесте питање потребе за јединственим правописом српско-хрватског књижевног језика. Одређеније речено, врло често се поставља питање да ли је за наш, један књижевни језик потребан и један уједначен правопис, или ћемо се, као досад углавном, у једним културним центрима служити једним, а у другима — другим правописом. Сви од реда, бар сви они чији смо глас чули, сматрају да би било потребно израдити један правопис који би био прихватљив за све оне што говоре и пишу српскохрватским језиком. Само једни мисле да што пре треба приступити уклањању разлика из правописа којим се на једној страни служе Хрвати и Срби у Хрватској и онога што се, на другој страни, употребљава у Србији и Црној Гори, а претежно и у Босни и Херцеговини. Други сматрају да то питање није тако хитно и да с његовим решавањем не треба нарочито журити, зато што у томе виде некакву крупну реформу, а по њима свака реформа, па и реформа правописа, како је познато из наше културне историје, није могућа без великих потреса, које би они хтели да избегну. Неки се плаше да се изједначење правописа не би могло извести без наметања воље једнима од стране других и без диктата. А ово, у томе се сви слажемо — наравно када би било тако — не одговара ни нашем времену, ни садашњим односима међу нашим народима, ни демократском развоју нашег социјалистичког друштва уопште. С обзиром на изнесено има, дакле, и оних који мисле да изједначење правописа треба оставити времену, које ће га само решити — да ли кроз две године или две деценије, то за њих није од значаја (в. D. В., *О „pravopisu“ i oko njega*, Наргјед од 26 V 1952 и А. Барац, *Напомене уз дискусију о правопису*, Политика од 15 II 1953).

И А. Белић каже да су ово још „код нас врло осетљива питања“, па да изједначењу правописа треба приступити тек „када све наше републике то затраже“, али он предвиђа »да време када ће се о томе озбиљно заговорити није далеко« (в. његов чланак *Напомене о српскохрватском правопису*, Политика од 20 II 1953). А А. Барац у овде наведеном

чланку и у Narodnom listu од 1 маја 1946 указује на то како су у прошлости „полемике између присталица различних гледишта (мисли — на поједина правописна питања) прелазиле у најтеже увреде и сумњичења (Политика), како су се због „правописних сукоба угибали књижевни листови, кидале литерарне везе и заувјек престајала пријатељства“ (Narodni list), па потсећа на оштре сукобе између Вука и његових противника, као и на судбину Nevena, јединог хрватског књижевног листа из педесетих година прошлог века, који је пропао „међу осталим и зато, јер се његов уредник Винко Пацел упустио у правописне експерименте, који се нису свиђали осталим хрватским књижевницима“. Барац мисли да питање разлика у правопису данас не би требало покретати већ ни зато што су оне безначајне, тако да се „у свакодневном животу и не запажају, или не значе никакву нарочиту тешкоћу“, али „могу постати извором тешких сукоба и спорова ако се набаце у незгодно вријеме или ако се стану рјешавати на незгодан начин задирући и нехотице у традиције, осјетљивости, навике, сентименталности“ (Политика).

Сасвим је тачно да разлике у правопису код Хрвата и Срба нису велике, али је исто тако тачно да их је утолико лакше уклонити и доћи до јединственог правописа. Несумњиво је и да уклањање разлика у незгодан час и на незгодан начин не би дало резултате који се желе постићи стварањем јединственог правописа. Врло речит доказ за ово је судбина заједничког правописа који је испред 1930 године израдила комисија хрватских и српских језичких стручњака, на коју судбину и указује проф. Барац. Тај правопис „био је стварно један од најбољих што смо их имали“ — оправдано констатује Барац. А ја додајем да је он такав био баш зато што га је радио колектив најпозванијих наших језичких стручњака и што је био јединствен. Па ипак тај правопис (и у томе се слажем с Барцем, D. В. и многим другима) није могао бити прихваћен, искључиво зато што је за време диктатуре „уведен службено као заједнички на цијелом подручју Срба и Хрвата“, што је, дакле, принудно наметнут одлуком министра просвете једне диктаторске владе. Данас је на нашу срећу, и посебно на срећу нашег културног

развитка, сасвим друго време; друкчије су данашње наше методе, и друкчији односи међу нашим народима. А и Барац је уверен „да се и најтежа правописна питања рјешавају брзо и лако у погодной психолошкој атмосфери“. Ми данас имамо такву атмосферу, и нико нема разлога прибојавати се да би уклањање тако безначајних разлика из правописа ишло на уштрб братства и слободног развоја културе сваке наше нације. Најмање је таква бојазан у складу са признањем (које D. В. чини у горе наведеном чланку) Брозову (и Боранићеву) Правопису да је знатно допринео културном зближењу Хрвата и Срба баш зато што је израђен на правописним принципима Вука Караџића, којег се такође држе српски лингвисти и књижевници.

И М. Храсте, који мисли да је „најприродније да један књижевни језик има и један правопис“ и да је разумљиво што се тежи изједначењу писања за цијело подручје савременог хрватског или српског језика“ (Вјесник, 28 XII 1952), — наглашава да је за остварење јединственог правописа потребан споразум и договор у коме са свих страна мора бити попуштања и готовости да се усвоји оно „што је боље ако је у складу с природом нашег језика, ма тко то предлагао“. Друкчије схватање, наравно, искључује сваку могућност договора. Ко год тако не мисли, тај не може очекивати постизање никаквог споразума и остварење главног циља.

Било би сасвим претерано, па чак и смешно, тврдити да братству и јединству наших народа може сметати оно нешто разлика у правопису код Срба и Хрвата. Али, нико, мислим, не може спорити да је захтев за јединственим правописом потпуно оправдан, и не само зато што сваки књижевни језик у једном одређеном времену има и један свој правопис, без обзира на то да ли се тим језиком служи један, два или више народа. Остварењем таквог правописа нестало би оних „осјетљивости, навика и сентименталности“ на које се с правом указује, а које више нису у складу са нашим данашњим животним развитком у социјалистичкој домовини. И још више, јединствени правопис би знатно олакшао савлађивање неопходних елемената писмености, нарочито у оним крајевима где се једни држе овог, а други оног начина

писања. Било је речи да се београдским правописом (овим именов га је боље назвати него за њега рећи да је *српски*, јер се њим не служе само Срби, а опет не сви Срби) поред Републике Србије служе још у Црној Гори и Босни и Херцеговини. Али, у овој последњој републици има доста Хрвата, и они се већином придржавају одредаба загребачког правописа (овим се опет не служе само Хрвати да би за њега био исправнији назив *хрватски*, него и Срби у Хрватској). И не само Хрвати, него и сви остали писци, новинари и културни радници који су се школовали у Загребу или били ученици хрватских школа ван Загреба (а таквих има и у другим нашим републикама) обично дају преимућство правопису какав су сами учили и то не због чувања „националног обележја“, него једноставно зато што су такав правопис у школи и на литератури учили и што су на њега навикли. Тако се често дешава, нарочито у Босни и Херцеговини, а и не само у овој републици, да један наставник, загребачки ђак, био он Хрват или Србин, једне године предаје српскохрватски језик једним ученицима, а идуће године те ученике преузима наставник који се школовао у Београду. Сваки од њих сматра да је исправно писати онако како је сам научио, то преноси на своје ученике и захтева од њих да и они тако пишу. Једне године је, дакле, за ове ученике бољи један начин писања, а друге године други. То код ученика, и не само код ученика, ствара забуну и знатно отежава савлађивање основних елемената писмености. А на оваквоме тлу најчешће долази и до оних већ споменутих „повреда осјетљивости“.

Овде није потребно потсећати на значај револуционарних кидана с прошлoшћу од стране Вука Караџића и Људевита Гаја, која су довела до јединства књижевног језика код Срба и Хрвата, иако се то у дискусији о овоме проблему намеће. Тако је А. Барац (у *Narodnom listu* од 1 V 1946) нагласио „да је Људевиту Гају пошло за руком да га (мисли на питање правописа) у револуционарном налету ријеши брзо и добро“. А још једанпут ћемо поновити да ниједан оправдан разлог, по моме мишљењу, не налаже одлагање изједначења правописа, док за његово што скорије

остварење, поред изнесеног, говори и то што дуже постојање два начина писања учвршћује некакву традицију с којом је увек теже раскрстити уколико дуже траје. Познато је како народи с дугом историјом књижевног језика, Французи, напр., или Енглези, имају врло сложене правописе, а ипак се не решавају да их упросте. Њима то данас вије ни лако учинити јер су на њиховим језицима с таквим правописима створене врло богате књижевности и културе, па се поставља питање колико би упрошћавањем правописа било умесно новим генерацијама на једној страни олакшати савлађивање основа писмености, а на другој — знатно отуђити целокупну културну прошлост. Или у нашим културним приликама — у области правописа, неке туђе речи као што су: *Париз, Лондон, Рим, Праг, Пошемкин* и сл. нити се изговарају ни пишу у нашем језику према основном принципу, према коме би, бар по једном начину писања, морале бити дате у облику у коме се изговарају у оригиналу. Оне су раније, мимо овај принцип, свакако у време пре него је и био усвојен, код нас добиле облик у коме се и данданас по узусу употребљавају. И тако је узус (употреба по традицији), који крши наш правописни принцип, као изузетак постао саставним делом његовим. Још много лакше ће се традиционалном употребом и за краће време учврстити оно што се оправдава основним принципима нашег правописа. А и један и други начин писања (мислим на случајеве разлике између загребачког и београдског правописа) брани се најчешће с позивом на исте правописне принципе, с позивом на принципе Вука Караџића. Свако одлагање уклањања разлика из правописа отежава извршење овога посла, за које данас, ја мислим, не недостаје ни добре воље, ни готовости на попуштање где год се да доказа о оправданости супротног мишљења. Стручњаци, лингвисти, књижевници и новинари, као и сви културни радници, не само они што би ушли у евентуалну комисију којој би било поверено извршење овога задатка већ сви они који се сматрају позваним, треба да у току рада комисије, и пре тога, изнесу и образложе своје мишљење о овим питањима. Њиховим расправљањем у стручним листовима и часописима добар део посла

се унапред може обавити. Ја ћу у овоме прилогу даље изнети своје мишљење о разликама у правопису оним редом како их је дао М. Храсте у чланку *Naš pravopis*, објављеном у часопису *Pedagoški rad* за 1950 г., св. 1—2, иако сва тамо наведена питања не иду у правопис.

1) Храсте каже да је загребачки правопис (и)јекавски, а београдски екавски. Међутим, београдски правопис — ијекавски и екавски изговор сматра сасвим равноправним у књижевном језику. Овога, београдског начина писања држе се књижевници, новинари, школе и администрација, не само у Србији него, како је већ речено, и у Црној Гори, а углавном, и у Босни и Херцеговини. Имајући баш то на уму А. Белић је у последњем издању свога Правописа покљонио подједнаку пажњу екавском и ијекавском изговору. И што се тиче овог последњег изговора између Белића и Боранића (кодификатора загребачког правописа) у битноме нема никакве разлике. У детаљу се разликују у гледању на то како треба писати именице сложене с префиксом *прѣ*. Боранић је ту углавном за двосложни изговор: *пријѣис*, *пријѣдлог*, *пријѣвоз*, *пријѣнос*, зато што је самогласник у префиксу дуг. А. Белић, и поред тога, мисли да је и код ијекаваца правилан изговор већине тих именица у облику: *прѣис*, *прѣдлог*, *прѣвоз*, *прѣнос*, јер се у народу много чешће тако чују, и то не само у другим ијекавским крајевима него и у самој Хрватској (испор. и одлучну тврдњу једног читаоца загребачког стручног часописа *Jezik* да ове именице нико не употребљава са двосложном вредношћу некадашњег гласа љ; в. стр. 59 овога часописа, бр. 2), па се, уколико се тако изговарају, по Белићу, могу писати и с вокалом *е* у префиксу. А и код Боранића, у речнику уз његов Правопис, има именица овога типа с префиксом *пре*: (в. НЈ, IV, н. с., 3—4, стр. 97). Код оба кодификатора правописа, дакле, налазимо ових именица и с префиксом *пре*- и с префиксом *прије*-. Разлика је између њих само у томе што Белић највећи број тих именица даје у оба облика повезана знаком равности, док је код Боранића неупоредиво више њих једино с двосложним, а свега су неколике само с једносложним префиксом: То значи да стварне разлике међу њима у овоме нема.

2) Писање сугласника *x* у нашем књижевном језику заиста претставља правописни проблем, управо зато што се његовим уношењем у наш правопис отступило од основног принципа, јер се овај глас у неупоредиво већем делу наших народних говора никако не чује. Његов изговор је, истина, ближи Хрватима, пошто се у неколико хрватских говора (у кајкавском, у чакавском, у дубровачком) у народу чува, а од осталих за њега знају још једино неки говори југозападне Црне Горе. Вук Караџић га је унео у нашу азбуку 1836 г., поред осталог, у циљу да Србе приближи Хрватима (в. А. Белић, Вук и Даничић, Београд 1947, стр. 73). Каснији кодификатори правописа, и Срби и Хрвати, пошли су за Вуком и у писању гласа *x* дајући одредбу да га, по Вуковим речима, треба писати свуда „ђе му је гођ право мјесто, по етимологији“ (Предговор Српским народним пословицама, 1836), уколико се после његова губљења није на томе месту развио који други глас. Ако овде има какве разлике између Хрвата и Срба, она је у томе што писање гласа *x* више одговара његову изговору код првих, иако се он изгубио и у многим хрватским говорима, те је и правилно писање гласа *x* за Хрвате нешто мањи проблем него за Србе. Што се тиче правописних одредаба, оне су код једних и других потпуно једнаке. Ту би се, можда, и могло нешто мењати у циљу да се начин писања више усклади са стањем изговора овога гласа у народу, али се нема шта изједначавати.

3) Ако Белић у својем Правопису поред облика придева с наставком *-ји*, типа: *вражји*, *мачји*, *мишји* допушта и употребу њихова облика с наставком *-ији* (*вражији*, *мачији*, *мишији*), а Боранић је само за први облик, то не значи ништа друго сем да је један писац правописа за већу слободу у избору облика који се у народу, а и код књижевника, употребљавају једни поред других. Ти су облици, и једни и други, лингвистички потпуно оправдани. Зато ће и међу Хрватима бити присталица њихове напоредне употребе и у књижевном језику, као што има и Срба који сматрају да допуштање сваког двојства и правопис и граматiku непотребно чине сложенијим. Ја сам лично присталица остављања веће слободе писцима у избору облика, наравно уколико

ширина њихове употребе у народу то оправдава. Али мислим да доношење коначне одлуке о питањима ове врсте треба препустити комисији којој би била поверена израда јединственог правописа, макар да овај проблем и не иде у правопис.

4) Комисија ће без муке моћи да реши да ли је придеве с наставком *-ски*, изведене од именица на *-ија* боље писати у облику са сугласником *ј* (*судијски*, *аустријски*, *шумадијски*), у коме их даје Боранић, усвојити начин писања без овога сугласника, који, чини нам се, више одговара народном изговору, или оставити слободу писцима да могу употребљавати један или други облик, како то допушта Белић у своме Правопису. Има присталица сва три ова начина, како међу Србима тако и међу Хрватима. И зато би, можда, најбоље било оставити слободу избора. Али пошто је ово питање које се тиче искључиво правописа, а правопис треба да буде што једноставнији, ја бих пре био да се тачно утврди да ли се при изговору ових придева сугласник *ј* овде у положају иза *и*, иуколико може слухом осетити, па ако може, онда је то и писмом свакако потребно означити, тим пре што се сугласник *ј* поред вокала *и* на крају основе пише и у другим неким међугласовним положајима из којих се иначе испушта ако није на томе месту; исп.: *Бајић*: *кашш*, *бујица*: *руина*, *змијо-глава*: *биолог* итд. Ако се пак утврди да се *ј* потпуно слило са сродним *и* тако да се не може осетити у изговору, нема потребе ни овде нарушавати фонетски принцип нашег правописа.

5) У питања правописа није требало увршћивати двојаке облике именичких заменица: *нешко*, *свашко*, *нишко*, које се скоро само овако изговарају и пишу код Хрвата, а које Срби обично употребљавају у упрошћеном облику, без сугласника *ш* (*неко*, *свако*, *нико*). Осим тога, не може се рећи да се први, архаични облици њихови не срећу и код Срба, и да се код Хрвата нигде не чују облици без *ш*. Важно је да ове речи по истом принципу и Срби и Хрвати пишу онако како их изговарају. Разлике, дакле, у правопису овде нема никакве.

6) Мада се односи на знаке интерпункције случај обележавања неких скраћеница тачком или цртицом, односно

писање тих скраћеница без икаквог знака, с разлогом се уобраја у правописна питања. М. Храсте указује на разлику између загребачког и београдског начина означавања скраћеница од именица *доктор*, *госпођа*, *госпођица* и израза *шо јест*, и *шако даље* и сл. Он каже да се по првоме (загребачком) скраћивање титула означава стављањем тачке на крају: *dr. (dra.)*, *gda.* и *gdica.*, а скраћивање наведених израза стављањем тачке место сваког скраћеног дела њихова: *t.j.*, *i.t.d.*; а по другоме (београдском) — скраћивање титула: писањем цртице на месту испуштеног дела: *d-r (d-ra)*, *g-da*, *g-dica*, а скраћивање израза стављањем само једне тачке на крају: *tj.*, *itd.*

У најновијем издању свога правописа А. Белић, на стр. 107, каже: „За скраћивање *господин* употребљава се *г.*, за *доктор* — *д-р*, за *госпођа* — *г-ђа*, али су у обичај ушли и други начини скраћивања: *др*, *др.*, *гђа*, *гђа.* и сл.“, а у речнику уз његов Правопис стоји: *г-ђа* (*гђа*, *гђа.*; *госпођа*), *д-р* = *др* (*др.*; *доктор*). Значи да и Белић поред ранијег начина писања, са цртицом на месту испуштеног дела, сада допушта писање ових скраћеница без икаквог знака, па и с тачком на крају. Озакоњење више начина писања, и поред допуштања слободу у избору, ово питање, по моме мишљењу, непотребно чини сложеним. Ја сматрам да и овде треба узети само један, најбољи начин. А за мене је то — писање са цртицом. Ево зашто. Знак треба да стоји на оном месту одакле је испуштен део односне речи, јер се он и ставља место тога дела. Баш зато није срећно скраћивање означавати стављањем тачке на крају уколико се не скраћује крај речи, као у случају с примерима *г.* или *госп.* (*господин*) и сл.

Што се тиче израза састављених од више речи, ту прво треба утврдити да ли су њихови делови, кад се узму у пуном њихову облику, постали сложеницом, па ако јесу, разумљиво је да се и сви скраћени делови пишу заједно, а довољно је да се тачка стави само на крају. Ако пак поједине речи тих израза чувају своје посебно значење, њих, дакако, треба писати одвојено и сваки скраћени део означавати стављањем тачке иза њега.

Овде је указивано и на означавање редних бројева стављањем тачке иза њих (по загребачком начину писања), односно на њихово писање без икаквог знака (по београдском). Раније се сматрало, не само у Загребу него и у свим културним центрима нашим, да је поред редних бројева увек потребно писати тачку као знак по коме ће се они разликовати од основних бројева. И ово би, ако је потребно, сви поново могли прихватити. Али је тачка ту, сем у извесним случајевима на које је указао Белић (Правопис 1951, стр. 107) потпуно сувишна, јер се, како лепо каже А. Барац (в. у *Nagodnom listu* од 1 V 1946), из штампаног текста врло лако разабера када се ради о редном а кад о основном броју. И за многе друге, као за Барца, писање без тачке је много „једноставније и елегантније“. А ја лично мислим да ни овде, као ни у другим случајевима, текст не треба оптерећивати никаквим излишним знацима (в. Наш језик, књ. III н. с., стр. 55).

7) Као најкрупније разлике и праве разлике између начина писања који је уобичајен у Хрватској, на једној, и у другим нашим републикама с истим матерњим језиком, на другој страни, остало је досад писање неизмењеног звучног *д* испред неких безвучних сугласника према његову писању само испред сугласника *с* у свега два случаја; затим питање сложеног или простог облика *футура*, питање одвојеног или састављеног писања одричног облика презента глагола *хџеџи*, питање писања малим или великим почетним словом општих делова географских имена и питање транскрибовања страних особних имена.

Асимилација сугласника по звучности је, како је одвећ познато, једна од најдоследнијих гласовних промена у нашем језику. А као што сви звучни сугласници непосредно пред безвучним губе звучност и мењају се у најсродније безвучне гласове, тако се у томе положају при изговору мења и сугласник *д*. У сваком фонетском правопису о томе би се морало водити рачуна. Али је, као што је и то такође врло добро познато, Вук Караџић, најдоследнији поборник фонетизма у правопису и први кодификатор нашег савременог правописа, остао себи недоследан, остављајући неизмењено *д* у положају испред *с*. Он ово није учинио без

икаква разлога, него га је нашао у томе што су ту промену звучности пратили и други гласовни процеси, те се *господски* и *градски*, рецимо, у резултату свих тих промена изговарају као *госпоцки* и *грацки* и што се, сем тога, у различним положајима речи та гласовна група различито изговара; што је „чатио у књигама“ које су „писали прости Србљи, који нијесу ни чули за етимологију, и *госпоски* и *госпоцки* и *господски*; и *осјећи* и *оцјећи* и *одсјећи* итд.“ (Српски рјечник 1818, стр. XXX и XXXI), па је „оставио онако“ иако је знао да „по правилу требало би да се *д* пред *с* претвори у *ш*“.

Ова Вукова недоследност у правопису основ је данашњег неједнаког односа према нарушавању фонетског принципа у овоме и сличним случајевима; на њој се заснива и разлика између загребачког и београдског правописа. Према првome од њих ваља се држати Вукова начина писања и увек остављати *д* испред *с*, без обзира на то да ли се оно при изговору у томе положају сасвим губи, да ли се место њега чује неки елеменат безвучног праскавог сугласника *ш* или се после овога тај праскави дентал слива са наредним *с* у африкату *ц*. Према Правопису А. Белића изузетак с немењањем сугласника *д* везује се само за положај испред наставка *-ски*, код придева и прилога, и наставка *-сшво*, код именица (ово решење, као најсрећније, дала је први пут комисија стручњака у уједначеном правопису), зато што Вукови разлози због којих је оставио неизмењено *д* испред *с* могу бити сасвим оправдани једино у ова два случаја. У првом од њих праскави дентал при изговору у резултату губљења звучности са *с* даје *ц*, а у другом се губи из тог положаја. Међутим, у сложеним речима пауза између једног и другог дела не допушта да дође до потпуног стапања праскавог дентала с краја првог и струјног сугласника *с* с почетка другог дела сложенице, али се и у томе положају једначење звучности ова два гласа ипак врши. Вук је ишао на то да се избегне више гласовних промена које једна другу условљавају. Тамо где до више тих промена не долази, требало би бранити суштину Вукова принципа. Али, ако би се ту и могло заступати мишљење да се држимо Вукова начина писања, и свуда *д* испред *с* остављамо

неизмењено, ја, супротно одредбама загребачког правописа, сматрам да ову изузетну неприкосновеност сугласника *д* не могу штитити и гласови *ш, ц, ч* и *ћ*, и поред тога што сви они садрже у себи извесне елементе сугласника *с*. Уосталом, треба нагласити да за немењање гласа *д* испред свих ових сугласника нису били сви хрватски граматичари; Маретић се и овде у потпуности држао Вука. А опет је и међу Србима било, и има и сада доста писаца који су и у овоме случају за Вуков начин писања. Било је и других који су *д* остављали неизмењено и испред још понеког гласа. Између осталих, Ст. Новаковић је *д* остављао неизмењено и испред *ш* (в. његову Српску граматику, Београд 1902, 48). А кад се једном пошло тим путем, почели су остављати неизмењено *д* и испред осталих безвучних сугласника, па су писали не само *председник* већ и *подпредседник*, и *подкинути*, и *подхраниши* итд. Овај пут, јасно је, води р;шењу основног принципа нашег правописа. А оних који свесно томе теже данас, мислим, нема много.

8) Са упрошћавањем група сродних сугласника стоји у тесној вези и двојак облик футура. Али проблем овога двојства није само у томе него и у нечему другоме, и то, по нашем мишљењу, на првоме месту у томе другоме. Полазећи од чињенице да је облик футура сложен од скраћеног облика инфинитива (старог супина), без сугласника *и* на крају (уколико није реч о глаголима с инфинитивом на *ћи*), и енклитичког облика презента глагола *хшеши*, — једни граматичари сматрају да је футур као облик увек сложен, састављен од два глаголска облика као две посебне речи: *говориш ћу*, као и *поћи ћу*. Пошто сугласник *ш* с краја првог облика и *ћ* с почетка другог, иако долазе непосредно један за другим, по овоме тумачењу, припадају двома посебним речима, не може доћи ни до каквог упрошћавања, јер до њега долази само када се оволико сродни сугласници нађу један до другог у границама једне речи, а не и у сандхију. Посматрајући проблем с овога становишта, ти граматичари су у потпуном праву. Али футур глагола с инфинитивом на *-ши*, уколико помоћни глагол не стоји испред инфинитива, није више сложени облик, већ само сложена реч. Да овај облик постане сложеницом, то није учинила само везаност оба његова дела

једним акцентом; једну акценатску целину чине, и као једна реч се изговарају и делови других сложених глаголских облика, перфекта, рецимо, футура глагола с инфинитивом на *-ћи* и потенцијала (*говорио сам, поћи ћу, говорио бих*), већ чињеница што у књижевном језику краћег супинског облика инфинитива, без вокала *и* на крају, нема, јер речи које се, везане заједничком службом у реченици, дуго употребљавају једна уз другу обично постају сложеницама ако се која од тих речи у таквом облику не употребљава ван ове везе (исп. и А. Стојићевећ, *О писању сложеница*. — Гласник Југосл. проф. друштва, књ. XV, 7, Београд 1935, стр. 582). Овим путем, управо, дошло је до стапања оба дела футура у једну сложену реч. А у њој се *ш* с краја првог дела, налазећи се непосредно испред африкате *ћ*, у којој се већ садржи, морало изгубити, те смо тако од *говоришћу*, преко *говоришћу*, добили *говорићу*.

Футур у овоме облику даје већина најпознатијих граматичара српскохрватског језика почев од В. Караџића (в. његову Српску граматику уз I издање Рјечника, од 1818 г., стр. VIII и IX), преко Ђ. Даничића (Мала српска грамика, 1850, стр. 77), П. Будманија (*Grammatica della lingua serbo-croata* 1867, 103), Ст. Новаковића (Српска грамика, у Београду 1902, стр. 249), Т. Маретића (*Gramatika i stilistika* 1931, 247; у првом издању, од 1899, Маретић, додуше, футур даје као сложен облик; в. стр. 187) и А. Лескина (*Grammatik der serbo-croatischen Sprache, Heidelberg* 1914, 572) до најновијих. Истина у последњим школским граматицама, између осталих и у *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb 1952) од Брабеца, Храста и Живковића футур о коме говоримо је сложен глаголски облик. Такав је, како смо већ рекли, био и у I издању велике граматике Т. Маретића. Из ранијег времена од осталих још и у *Gramatici hrvatskoga jezika za ženski licej*, (Zagreb 1916) д-р Јос. Флоршица, на стр. 73 налазимо образац за промену футура: *trest ću*, а на стр. 88 *bit ću*, с напоменом да „*mjesto bit ću pišu gdjekoji biću, bićeš*“. Тако и у *Gramatici Мирка Дивковића*, у XII издању, од 1917: *hvalit ću*, такође с напоменом да се изговара „*hvaliću*, како неки и *pišu*“ (стр. 118). А у ранијим издањима грамика истога писца футур је

дат као прост облик: *хвалићу, хвалићеш* (в. I изд. од 1890 г., стр. 84). Није, мислим, без значаја скренути пажњу и на то да је једна комисија састављена од језичких стручњака, новинара и књижевника у Сарајеву 1912 год., од два облика који су се и у Босни и Херцеговини дотада употребљавали напредо одабрала облик футура у коме се оба дела пишу заједно, као једна реч.

Д-р Д. Боранић већ у првим издањима Брозова Правописа која је он припремао (мени је сада при руци IV издање) тамо где се говори о упрошћавању сугласничких група од једног праскавог дентала, на првом, и било којег сложеног сугласника у коме се такав дентал већ садржи, на другом месту, напомиње да зато што „речене промене долазе у ријечима а не између ријечи писати ваља у футуру: *чувашћу, чувашћемо, дашћеш*“. А у свом Правопису, већ од I издања, из 1921, тој напомени додаје „премда се говори *чуваћу, видјећемо, даћеш*“. У овој Боранићевој напомени, управо у оном њеном делу који је дат у Брозову Правопису, налазимо потврду објашњењу зашто извесни граматичари футур пишу као сложен облик. А последњи део Боранићеве напомене, у коме каже да се футур изговара као једна сложена реч, какву напомену налазимо и код других писаца граматики (исп. горе) потврђује да су и граматичари који су футур писали као сложен глаголски облик били свесни да је он постао сложеницом. Разуме се да су и многи писци, а не само поменути граматичари, писали футур као сложени облик*), али су они то чинили зато што су тако научили, а не што су га осећали друкчије него као обичну сложеницу.

9) У пракси код Хрвата није мање доследно ни растављено писање одричних облика презента од глагола *хћешти*: *не ћу, не ћеш, не ће, не ћемо* итд. Срби, међутим, и сви они што се с њима служе истим правописом, данас ове облике пишу као једну рач, иако их је и Вук Караџић писао одвојено. Оба начина писања, један на једној, а други на другој

*) Историју употребе облика футура код појединих писаца хрватских и српских даје А. Стојићевећ у горе цитираном раду о писању сложеница.

страни, дугом употребом су постали одвећ обични. Лингвистички, међутим, они нису подједнако оправдани. Да бисмо ово доказали, треба видети шта уствари имамо у овоме облику и одговорити на питање да ли је то одрични облик енклитичког или акценатског презента глагола *хѣѣши*. На то питање је у нашој науци дат одговор (в. ниже). Ако је то први облик, онда га, по правилу које важе за све, боље рећи скоро за све глаголе и по коме правилу се одрична речца пише одвојено од глаголских облика, и у овоме случају треба писати одвојено. Али да ми у: *нећу нећеш, неће, нећемо, нећеште, неће* имамо нешто друго, тј. да имамо управо оно што је тачно претстављено овако написаним овим облицима, доказ нам је и сама дужина вокала *е* у првоме слогу. Ови облици никада нису били и не могу бити енклитички, нити у њиховом другом делу имамо енклитичке облике, већ пуне; *нећу*, дакле, није постало од *не* и *ћу* већ од *не оћу*. А. Белић у расправи: *О поштанку српскохрватских глаголских облика нећу, ћу и сл.* (Глас САН, 112), пошто је за то навео несумњиве доказе, каже: „онда је за мене сасвим јасно да је *нећу* постало од *не оћу* и да је то *не оћу* некада заиста и постојало“ (стр. 7). А кад је тако, онда није тешко закључити да је *ѣ* у првом слогу ових одричних облика добивено у резултату асимилације и сажимања од *ео* (*не оћу* > *не ећу* > *неећу* > *нећу*). И не може се, према томе, наћи оправдања одвојеном писању одричне речце од самог облика глагола, као што нико ни на помисао не долази да глаголске облике *немам* и *нисам* (дијалекатско *несам*) у писању раставља на њихове саставне делове, зато што граница између одричне речце и глагола с којим се она слила није иза *е*, него у самом овоме вокалу.

10) Неједнакост у писању неких географских имена састављених од више речи у томе је што један писац правописа сваку од тих речи пише почетним великим словом, без обзира на то да ли именица у њима има своје право значење, као у примерима: *Балканско Полуострво, Јадранско Море, Охридско Језеро, Тојчидерско Брдо, Плишвичка Језера, Ново Село*, или односни географски објекти значе нешто друго, а не оно што именица у њихову саставу каже. По

другоме — вишесложена географска имена такво треба писати само у овоме последњем случају. *Црна Гора* није ни брдо, односно планина, ни шума, него одређена земља; *Гора* у овоме називу нема општи него посебни карактер, није заједничка именица, већ властито име. Тако исто *Нови Сад* није никакав сад (врт), већ одређени град; *Грубишно Поље* није поље него село; *Бела Црква* није црква него град, а *Мачков Камен* није никакав камен, него једно одређено место. И зато је разумљиво што се сви слажу да оба дела ових и оваквих вишечланих географских имена ваља писати почетним великим словом. Од ових се очевидно разликују географска имена која означавају управо оно што именице у њима значе; *Балканско Полуострво* није ништа друго него полуострво, *Дуги ошок* је оток, *Плишвичка језера* су језера, а *Јадранско море* је управо море. У овим и оваквим примерима именице нису особне већ заједничке, па их и у овој вези треба сматрати као такве и писати их почетним малим словом, као све заједничке именице. Оно што је особно у овим географским називима, то је у првом делу њихову, па је довољно, мисли Боранић, и сви они који су ту с њиме истог схватања — само тај део писати великим словом. Ово гледиште се може прихватити, али се и њему могу чинити приговори. Најозбиљнији се заснива на чињеници што није увек лако утврдити кад именица у оваквим називима губи заједнички и добива посебни карактер; *Нови Пазар*, рецимо, више није пазар (мада делимично јесте и то), али за *Нову Варош* не можемо рећи да у целини није варош. И према образложеном гледишту само први део овог назива треба писати великим почетним словом, а други део малим. С друге стране, *Нова Варош* у Санџаку није исто што *Нова варош* као касније подигнути део овог или оног града, према раније насталом његову делу, који се обично зове *Стара варош*. Исто тако, истим називом *Ново село* именује се и поједино село и касније подигнути део неког села према старијем делу његову. И не може се рећи да практично не би било потребно да се начином писања означи постојање разлике између ова два појма. Али то претпоставља апсолутно савршенство правописа.

11) Колико смо далеко од остварења овога идеала, један од најјаснијих доказа је, свакако, несавршенство начина транскрибовања страних речи, нарочито страних имена (и презимена) у нашем језику, што несумњиво претставља један од најтежих проблема нашег правописа. А таквим га чини факат што сваки језик има свој гласовни систем, унеколико различит од гласовних система других језика, те, услед тога, поједине речи једног језика није могуће сасвим верно пренети на други језик.

Природа нашег правописа захтева да се страна имена у нашем језику дају према њихову изговору у језику из ког се узимају. Овога принципа држи се београдски правопис. Међутим, према загребачком правопису особна имена, а и неке заједничке именице, код нас треба писати онако како се пишу на дотичном језику, без обзира на то да ли у нашој азбуци имамо свих ортографских знака које овај принцип захтева. Основни недостатак овога начина писања је у томе што је он у потпуној супротности са фонетским принципом. А, осим тога, ни транслитерација, дословно преношење туђих писмена нашим писмом, није могућа јер наша азбука нема увек, и врло често нема свих одговарајућих знака. Зато се појединци у дневним листовима и часописима врло често навраћају на ово питање. У последње време, само у загребачкој штампи, срели смо неколико написа о њему, углавном поводом последњег издања Боранићева правописа. Искључиво о њему пишу: Ј. Хам у чланку *Pisanje tuđih imena* (*Jezik*, бр. 1, 1952) и Славко Жежић у чланку *O pisanju stranih imenica latinicom* (*Narodni list* од 14 IX 1952 г.) (до чланка А. Ердџца: *Kako da latinicom pišemo tuđa vlastita imena*, објављеног у *Vjesniku* од 3 VIII 1952 — нисам успео да дођем); а Д. В. у чланку *O „pravopisu“ i oko njega* (*Naprijed* од 25 V 1952) додирује и ово питање.

Сви ови писци замерају Боранићу што прави изузетак с туђим заједничким именицама: *pointe*, *lawn-tenis*, *waterpolo*, *interview*, *whish*, *motto*, *essay*, *spleen* и допушта да се пишу у облику како су овде дате, тј. као у језику из којег су примљене. Док се све остале стране заједничке именице пишу према њихову изговору. А сви се слажу с Боранићем да

туђа властита имена треба код нас једноставно преносити у облику како се пишу у дотичном језику, па наводе и разлоге за то. Само је потребно утврдити да ли су ти разлози јачи од оних који говоре против таквог начина њихова писања.

Хам је, прво, у праву кад пориче могућност потпуне примене и фонетског и етимолошког правописа. Етимолошког правописа нема, и не може бити. Називом етимолошки се обично замењује историски правопис, тј. правопис којим се почело писати у једно одређено време у прошлости, па се такав сачувао и употребљава се по културној традицији у облику какав више не претставља изговор речи које се њим пишу. Али овде није баш о томе реч, него је питање да ли ћемо ми с туђим речима, и то само с једном врстом туђих речи (с властитим именима), чинити изузетак и писати их на начин супротан принципу нашег правописа, кога принципа се држимо у свим другим случајевима, — пошто већ у овоме случају не можемо идеално применити фонетски принцип због разлика у гласовном систему нашег језика и језика из којих узимамо дотичне речи.

Разуме се да тешко ико и претпоставити може да ћемо ми са наших 5 гласова фонетски верно репродуковати 16 француских или 20 енглеских вокала и да ћемо са наших 30 гласова тачно претставити 356 начина изговора енглеских гласова, на шта Јежић, у горе наведеном чланку, скреће пажњу дајући предност преношењу туђих властитих имена у облику како се пишу у изворном језику над репродуковањем њихова изговора. О овој немогућности, дакако, воде рачуна и поборници овог другог начина транскрипције. А. Белић каже само да „гласове страних језика треба транскрибовати најближим нашим гласовима“ (о. с., стр. 111). Хам, напротив, тврди да се ни тако не поступа доследно у писању страних речи, па за ово наводи примере типа *Лондон*, који би при репродуковању изговора пре требало писати у облику *Lāndan*. У вези с овим не смеју се губити из вида они примери страних особних именица што се код нас по узусу и изговарају и пишу у једном облику који не одговара ни писменом ни данашњем изговорном облику њихову у дотичном језику (о таквим случајевима говорили смо на почетку овога чланка

и међу примерима, поред осталих, навели баш и именицу *Лондон*). Ни ови случајеви ипак не говоре у прилог транслитерације, за коју смо рекли да ју је, такође, због неподударности ортографских знака, немогуће доследно применити. А као несумњиво остаје да репродуковање изговора; макар и несавршено, више одговара природи нашег фонетског правописа.

Остаје још да видимо који је од два уобичајена начина практичнији. Ја се не могу сложити с мишљењем да ће највећи део наших читалаца тачније научити правилан изговор страних речи од онога што му се може дати знацима наше графике. То се може односити само на читаоце који су имали или имају стручну наставу из дотичних језика, а то је за све стране језике узете заједно сасвим незнатан број читалаца. Зашто би онда баш они с чијим се мишљењем ја не слажем предлагали означавање изговора (свакако знацима наше азбуке, латинице или ћирилице — то је свеједно) у загради. По моме мишљењу било би боље поред транскрибованих страних особних именица према изговору написати их у загради онако како се пишу у дотичном језику. Али је питање да ли ће и сваки писац знати да их правилно напише, а да и не говоримо о томе што ће врло мали број читалаца знати правилно да их прочита. Ја, осим свега другог, не знам зашто да се прави изузетак са страним особним именицама. Када су сви, или скоро сви, за то да се остале туђе речи пишу у облику у коме се изговарају, — не знам зашто се тај принцип не би проширио и на особне именице, јер и оне, као све друге речи, имају и свој изговорни, а не само писани облик. И најзад, мени се чини да у нашем правопису свугде, па и у овоме случају, треба полазити од облика који реч има у изговору, јер је основни принцип тога правописа „пиши као што говориш“, а у вези с тим и „читај како је написано“. И баш сама та чињеница што су наши читаоци навикли да све што је нашим језиком написано читају онако како је написано — практично не допушта да се ма шта пише друкчије него онако како се изговара.

Напоследку, још свега неколико речи о интерпункцији, зато што многи у начине неједнаког писања убрајају и два

различна система интерпункције — граматички и синтаксички (слободни). Сасвим је разумљиво што се тежи и једном начину интерпункцирања у једном истом књижевном језику. Али је то, по моме мишљењу, у односу на правопис посебно питање и посебан проблем, додуше врло важан проблем. Правописом се иде на верно претстављање облика речи, а интерпункцијом на тачно претстављање пишчевих мисли. Правопис је, према томе, елеменат морфологије, а интерпункција елеменат синтаксе. Не може се рећи да сви они који се придржавају београдског правописа употребљавају слободну, а они који се служе загребачким правописом — граматичку интерпункцију, иако кодификатор београдског правописа даје правила за први, а кодификатор загребачког — за други систем интерпункције. И међу Србима још има писаца (њих је, додуше, све мање) који се служе граматичком интерпункцијом, као што има Хрвата који дају преимућство слободној (исп., између осталог, шта о једном и другом систему говоре А. Барац и D. В. у овде већ навођеним њиховим чланцима. Љ. Јонке (у *Hrvatskom kolu*, бр. 5 за 1952) признаје да се граматичкој интерпункцији чине приговори, иако је она, по његову мишљењу, „многа једноставнија, одређенија и схватљивија од логичке интерпункције, па стога у доба демократизације и популаризације књижевности и наука има и своје социјално оправдање“. Тако и јесте, али само за оне који су научили где је граница између зависне и управне реченице пошто се ту, по граматичкој интерпункцији, увек ставља запета (разлика између једног и другог система се и тиче углавном само запете). За оне, међутим, који ово нису научили лакше је да се ослањају на своју мисао, и да оно што им чини целину у мисли не растављају никаквим знацима у писању. Уосталом, ја допуштам да при давању преимућства једном систему над другим врло много чини навикнутост на један од њих. Баш је зато, када је реч о интерпункцији, можда, најбоље оставити у употреби оба система напоредо и препустити да један, савршенији потисне онај који је мање савршен. Ја ово износим као своје лично мишљење, као што сам изнео своје лично мишљење о потреби стварања јединственог правописа и о појединим

питањима која се тичу разлика у правопису код Срба и Хрвата. Потпуно сам свестан да о свим овим питањима има и друкчијих схватања и допуштам да ће њихови имаоци дати, можда, и документованија образложења за њих. То ми ипак није сметало да кажем шта ја о њима мислим, као што ћу овде, на крају, рећи и како замишљам стварање јединственог правописа коме се тежи.

Комисија за израду таквог правописа била би састављена од стручњака, лингвиста, од књижевника и новинара, које би за овај посао изабрале академије наука и научна друштва, универзитети, одн. филозофски факултети, и удружења књижевника и новинара свих република са српско-хрватским језиком као матерњим. У њу би ушли и претставници школских радника које би делегирала удружења средњошколских професора и учитеља. Ова би комисија детаљно продискутовала не само питања у којима се досадашњи писци правописа не слажу него и сва друга питања за која се мисли да је о њима потребно дискутовати. У комисији би сва мишљења и образложења тих мишљења била саслушана, о њима би се тек онда донело решење, без икаквог прегласавања, само на основу документованих научних доказа да је оно што треба да се прихвати најбоље решење дотичног питања. Ако се по неком питању не би могло наћи сагласно решење (а ја сумњам да има таквих питања), тј. ако би било два подједнако образложена мишљења, онда би ту и даље остало двојство у правопису, али такво двојство које би сваки састављач правописа био дужан уносити у своје дело не дајући никакво преимућство једном начину над другим.

Ни тај правопис, израђен од једног за тај посао овако ауторитативног колектива, никаквим одлукама се не би никоме наметао, нити има икакве потребе за то. Њега би једноставно усвојиле установе и друштва која су преко својих претставника учествовала у његовој изради; усвојиле би га највише научне установе — академије и универзитети, писци, новинари и школе. А то значи да би он врло брзо постао истински заједнички правопис, кога би се у нашем културном и јавном животу сви придржавали.

М. Стевановић